316.334.56(497.7-25)
стручен труд

ДА СЕ ВРАТИМЕ ДОМА! СКОПЈЕ КАКО ПОСТТИТОВИСТИЧКИ И ПОСТКОЛОНИЈАЛЕН ГРАД

м-р Мери Батакоја

Универзитет „Св.Кирил и Методиј" – Скопје
Постдипломски студии на Институтот за македонска литература

клучни зборови: Скопје, пост-социјалистички град, транзиционизам, посттитовизам, постколонијализам, архитектура, зграда.
key words: Skopje, post-socialist city, transitionism, posttitoism, postcolonialism,architecture, building.

Дали дваесет години (1991-2011) се доволна временска дистанца за историска објективност (ако историјата може да биде објективна)? Какво Скопје е Скопје по 1991 година, доколку поверуваме дека е возможен драматичен пресек (како со остар нож) и вртоглаво брза културолошка пресвртница, Скопје пред 1991/Скопје по 1991?

Досега Скопје се третира исклучиво како „град во пост-социјалистичка транзиција", гледиште кое ги проследува и се обидува да ги разбере трансформациите на условите во кои се развива градот и архитектурата по падот на *Берлинскиот ѕид.* Тоа се трансформации кои во генерална смисла произлегуваат од симултаната и нагла преобразба од централна, државно водена и национализирана економија кон пазарна и приватна економија, од централна и затворена политика кон плурална демократија, од општество лишено од буржоазија кон општество со моќна капиталистичка класа.[1] Трансформациите со кои се соочува пост-социјалистичкиот град се однесуваат помалку на генералната промена на политичко-општествениот систем (во репрезентативна смисла), а повеќе на економската транзиција, односно на пазарните и на приватните амбиции кои почнуваат да ја освојуваат територијата на градот. Дивеењето на зградите се случува како резултат на посебниот (приватен) интерес кој го совладува општиот (јавниот) по секоја цена, како ефект на необуздаата алчност и намерната игнорантност (кратковидост) на транзициската администрација, одговорна при процесите на *приватизациите, денационали-*

[1] Blau, Eve and Ivan Rupnik. *Project Zagreb - City as condition, strategy and practice*. (Barcelona: Actar, 2007), 8.

зациите, распродажбите, и легалните кражби кои ги пратат.[2] Паралелно со „Скопје-град во пост-социјалистичка транзиција", се користат и уште попроблематичните терминолошки замки: *град во транзиција* или уште полошо *архитектура во транзиција*, а нивната проблематичност се однесува на едноставниот факт дека и градот и архитектурата на градот се во постојана транзиција менувајќи и заменувајќи вредности кои ја испишуваат нивната четврта димензија – времето.

Сите овие транзиционистички гледишта најчесто ни презентираат аберантни (на работ на легалното) зграда кои се далеку од архитектурата како „теорија додадена на зградата", како интелектуална дисциплина која се издигнува над градењето (architecture beyond building[3]). Плиткиот дострел на транзиционистичкото гледиште е веројатно резултат на изолираното посматрање на градот. Временската изолираност го третира градот како истиот да не постоел пред 1991 година, а изолираноста од наследениот културолошки контекст резултира во бесцелно препознавање и попишување на подивените зграда. Вистинскиот проблем настанува кога обидите за нивно декодирање завршуваат како изнудена интелектуализација на „работ на законот" (зарем има потреба за декодирање на недвосмислено очигледното?), почестувајќи го (незаслужено) со површно заводливите концепти на арбитрарното и на спонтаното во архитектурата, анархичните флуиди и состојбите на хибридизираност.[4] Затоа транзиционизмот, иако можеби претставува драматичен пресек (како со остар нож) во сликата на градот Скопје, тој не е способен да говори за културолошката пресвртница „Скопје пред 1991/Скопје по 1991", особено кога Скопје дури после дваесет години пост-социјалистичка транзиција ја презентираше новата идејна рамка на „урбанистичко-архитектонско делување" декларирана како национална рамка и пратена од терминот идентитет (во контекст на колективниот национален идентитет на гордиот Македонец).

Во моменти на размислување не е тешко да се согласиме дека рамката на постсоцијалистичката транзиција (во нејзината општост) не е ниту доволна ниту пак во целост точна. Скопје не може да се разгледува во иста рамка со градовите од *Источниот (Сталинистички) блок*, макар единствено поради фактот дека како и сите други градови на бившата Југославија, целосно го има избегнато соцреализмот, во реализациите, но пред сè во архитектонската мисла. Скопје четириесет и седум години живее во хибридниот експериментален модел на општество во Титовата Југославија - социјалистичкиот животен стил и вестернизираната конзумерска култура со отворените граници и големите словенски соништа. Зарем не е поточна за Скопје специфичната

[2] Velikonja, Mitja. *Povratak otpisanih (emancipatorski potencijali jugonostalgije)*. Во Čolović, Ivan. Zid je mrtav, živeli zidovi! Beograd: Čigoja štampa, 2009. 371.

[3] Наслов/тема на единаесетто венецијанско биенале за архитектура: Out there – architecture beyond building (Таму – архитектурата е повеќе од градба).

[4] Кога всушност се работи за прости (за декодирање) но интензивни упади на конзумеризмот (економската транзиција) и ефектите кои го пратат - деловно-трговски комплекси и диви нелегални (семи-легални) зграда во полуурбаните области со малку или без инфраструктура, просторите за живеење пренаменети за комерцијални употреби, билбордизацијата, секаков тип на узурпација на јавниот простор со приватизации, доградби, надградби, и други навидум привремени интервенции кои истрајуваат ...

категорија на посттитовистички град? Дали ова гледиште отвора нови агли на гледање на постсоцијалистичката транзиција на државите од бившата Југославија и зошто? Што ѝ претходи и што ѝ следува како специфично и различно?

Катарина Лукетич, во својот текст „*Минатото е нашата иднина*", зборува дека просторите на бивша Југославија се значајно различни. Иако и тука се распаѓало старото комунистичко општество, монолитното социјалистичко уредување, преку декларација се барала демократија, завладеала еуфорија менувајќи ја партиската реторика и барајќи пресврт, сепак тоа што на просторите на бившата Југославија е поразително различно од остатокот на источна Европа е превласта на националната политика, тоталната етнизација на општеството и насилството и војната кои ги проследија.

„На прв поглед се чини – додека Тие се обединуваа, се отвораа кон Другите и ги рушеа Ѕидовите, Ние се разделувавме, се вкопувавме во ровови на непомирливост и ги рушевме постојните Мостови. Додека Тие го напуштаа комунизмот и се упатуваа кон демократијата, Ние го остававме комунизмот и се оддававме на национализмот. Тие од идеологија, се чинеше, во дезидеологизирано општество, а Ние од една тоталитарна идеологија во друга. Во Германија националните идентитети мораа да се растегнат, флексибилизираат и отворат, за во себе да ја примат сета хетерогеност и различност која настанала во текот на годините на поделеност во општествата кои се враќале во предвоените државни рамки. Националната политика во бившата Југославија сепак инсистираше на своите национални идентитетни програми втемелени на исклучување на сите до вчера заеднички елементи на југословенскиот идентитет, да подигне нови бариери и да изгради наративи за сопствената посебност и супериорност" (Лукетич, 2009: 79).

Леснотијата со која комунизмот и идеологијата на братството и единството за само неколку години се преобразија во национализам и политика на омраза, покажува дека помеѓу тие два општествени модела има извесни сличности, меѓу кои најистакната е радикалната „десубјективизација" на поединецот, и сличната, ако не и иста колективистичка матрица (веројатно со идеолошко подизменети но препишани вредности). Иако Скопје, односно Македонија, ја имаше среќата на 8 септември 1991 година мирно да ја прогласи сопствената самостојност преку референдум, сепак Скопје и Македонија десет години живееја на граница на „Балканскиот рајх" (според западните медиуми – соочувањето со оваа реалност на Балканот настапува дури по 2000 година). Њу Јорк Тајмс (New York Times), по српската инвазија на Босна, во април 1992 година (здружени дејствувања на *Југословенската народна армија* и паравоените единици), почнува да го нарекува српскиот лидер Слободан Милошевиќ „балканскиот касап". (Име кое во својата генерализирана балканска припадност, ја засегнува и Македонија во поглед на нејзиниот „западен" пресврт.) Во август 1992 година, во подолгиот вовед директно ја споредува Србија на Милошевиќ со *Хитлеровиот трет рајх*, со известувања за српските „логори на смртта" и фотографии на затворени цивили сведени на коски и кожа (фотографии кои потсетуваат на нацистичките концентрациони логори), известувања за масовното систематско силување на муслиманските жени со цел да раѓаат „српски деца", геноцидот т.н „етничко чистење", фотографии на

кои паравоените единици ликвидираат (со стрелба) цивили „од зад грб" во колони... Два и пол милиони бегалци ја населуваат новата обединета Европа, со крваво жариште во нејзината тазе срцевина – Балканот, од кои само Македонија прима триста и педесет илјади. Ризикот дека ако се остават незауздени, српските амбиции ќе отвораат нови фронтови на Косово, а можеби и во Македонија, е ризик кој само го надополнува и онака големиот страв во Македонија соочена со блискиот крвав југословенски расплет[5]. Сликата на масовен геноцид во западните очи, е поразителна во однос на онаа која Југославија ја живеела во претходните децении. Она коешто во деведесеттите станува хорор сцена, до осумдесеттите е единствената отворена комунистичка земја, во која туристите со радост го посетувале Јадран, планинските скијачки стази и римските и антички населби. Имиџот „неврзана земја" со посебни склоности кон Западот, го поддржувала и културната западна елита, со епизоди како онаа на Софија Лорен кога го опишува берењето грозје на островот Бриони со маршалот Тито, во стил кој сугерира дека учеството на луѓето на високи позиции во бербата го отсликува демократскиот карактер на југословенскиот режим.[6] Она што во предвоените осумдесетти години, на ниво на Југославија, е културна ренесанса („*лебедовата песна посветена на земјата која умира*"[7]), предводена од динамичната урбана рок музика, во деведесеттите се заменува со звукот на хибридниот спој на тешкиот рок (hard rock) и фолк музиката создавајќи го монструмот од музички жанр – турбо фолкот. Прословенската идеологија која сè уште одекнува (со верба) во име на братството и единството (веќе преточено во универзални човечки вредности), во деведесеттите години се заменува со турбо фолк „култура која расте и се развива само на база на деструкцијата", произведувајќи слогани (рефрени) за окуражување на војските кои се борат во името на новиот етнонационализам.[8] Новата култура по балканските улици и плоштади ги произведува новите дискотеки, болвини пазари, пророци, 'дизелаши', 'спонзоруши', и прераснува во државен проект во кој постојниот (југословенски) идентитет мора да се ликвидира, за врз него да се постави новата конструкција, со заменети и магливи комуникациски кодови, во кои крстот на Версаче и крстот на православната црква често се знаци на исто ниво.[9] „*На кој тоа не му се допаѓаше, можеше да замине во внатрешна или стварна емиграција*".[10] Интелектуалниот излив по кој „никој не жали", само уште повеќе ја истакнува новата култура која допатувала директно од приградските кафеани на *Ибарската магистрала* во центарот на Белград, каде се позиционира (на сите државни позиции) и го до-

[5] Ramet P. Sabrina. *Jugoslovenska kriza i Zapad*. Во Čolović, Ivan. Zid je mrtav, živeli zidovi! (Beograd: Čigoja shtampa, 2009), 139

[6] Gordi, Erik. *Jedno sasvim lično sećanje na hladni rat, Jugoslaviju I jeftino (ali dobro) vino*. Во Čolović, Ivan. Zid je mrtav, živeli zidovi! (Beograd: Čigoja shtampa, 2009), 357

[7] Vjekoslav, Perica. *Sumrak panslavenskih mitova*. Во Čolović, Ivan. Zid je mrtav, živeli zidovi! (Beograd: Čigoja shtampa, 2009), 308

[8] Документарен серијал: Sav taj folk (Сиот тој фолк). (Kupres, Radovan во продукција на TB92. 2004)

[9] Документарен серијал: Sav taj folk (Сиот тој фолк). (Kupres, Radovan во продукција на TB92. 2004)

[10] Документарен серијал: Sav taj folk (Сиот тој фолк). (Kupres, Radovan во продукција на TB92. 2004)

бива својот легитимитет.[11] Ако оваа кошмарна трансформација го зафаќа толку брзо некогашниот Центар на бившата Југославија, не е чудно што Македонија присвојува (по инерција?) дел од оваа нова „културна" сфера, поради изолираноста во сопствените тесни и затворени граници, или поради „навиката" да биде подложна под влијанијата на поголемите центри од северното соседство. Затоа не можеме Македонија да ја разгледуваме како земја во постсоцијалистичка транзиција (во општа смисла), зашто посттитовизмот подразбира крај на еден хибриден општествен систем (единствен од таков тип во времето на социјализмот), и зашто транзицијата од Југославија во постјугословенски државички подразбира присуство на десетгодишни воени операции, и подигнување на нови националистички sидови во државите и во умовите на луѓето, преобликувајќи една цела југословенска култура во неколку нови (словенска, хрватска, српска) инстантно конструирани националистички култури (од кои српската е највлијателна кога зборуваме за Македонија).

„Постјугословенските државички – на некое друго место злобно ги нарекувам, по аналогија со банана републиките, бурек републики – денеска во многу нешта заостануваат од сличните земји на социјалистичката епоха. Со безбројни човечки трагедии, кои нема да заздравaт со генерации, меѓусебно раскарани, со една деценија војна со оружје и со уште една војна без него, но со исто толкав разорен, во согласност со Лениновата максима 'Што полошо, тоа подобро', опљачкани преку дивите приватизации, денационализации, турбо-капитализмот, распродажбите и другите легални кражби, со шенгенските и новите државни sидови внатре и надвор, токму на истите места, каде со децении постоеја отворени граници, овие државички сега венеат на периферијата на уште една нова Европа, која за нив има смислено уште едно ново име: Западен Балкан" (Великоња, 2009: 367).

Патот кон диференцирање на посебноста на македонската етнонација, освен што се наоѓа (духовно и културно) во вителот на југословенската крвава дезинтеграција, е уште повеќе разнишан од воениот конфликт помеѓу косовската паравоена формација ОНА поддржана од етничкото албанско население и припадниците на македонската одбрана, кој трае од јануари до ноември 2001 година и завршува со потпишување на *Охридскиот рамковен договор*[12]. Овој воен конфликт се смета за последен (задоцнет) во верижната воена балканска имплозија и иако не е директен резултат на етнонационалната политика, сепак се очекуваше дека ќе ја потсети Македонија дека новата идентитетска конструкција на етнонационализам е поставена на стаклени нозе, а дека принципите на европска демократија декларирани во првиот македонски Устав, тукушто ќе побараат докажување во однос на негувањето и развојот на меѓуетничките односи, кои со пописот од 1994 година се однесуваат на 22.9% албанско население, 4 % турско население, 2.3 % ромско население, 2 % срп-

[11] Документарен серијал: Sav taj folk (Сиот тој фолк). (Kupres, Radovan во продукција на ТВ92. 2004)

[12] Со Охридскиот рамковен договор, на албанското население кое живее во Република Македонија, му се овозможија поголеми права, признавање на албанскиот јазик за официјален јазик во државата, зголемување на бројот на етничките Албанци во државното управување, администрацијата, полицијата и армијата, како и донесување на нов план за децентрализација.

ско население, 0.4% власи и 1.8% останати. Но, братството и единството на југословенските народи продолжува да се заменува со братството и единството на нашиот народ против сите останати, првоборците се заменуваат со оние кои го прогласиле осамостојувањето (или барем придонеле за него – денеска или во далечното минато), моралниот авторитет и непогрешливоста на партијата се заменуваат со недопирливоста на црквите, уништените споменици на старите херои се заменуваат со нови, комунистичкото единство се заменува со националистичко... посебните посттитовистички државички почнуваат да ја живеат шизофрената ситуација во која интимно сите ние, како поединци, мораме да ги совладуваме сите несигурности и флуидности на нашите идентитети во време на проточната западна модерност, додека на олтарите на нашите татковини аутистично одзвонуваат проповедите за некои идентитети од минатите векови.[13]

Интересна е приказната на Владимир Арсенијевиќ за *Потсдамскиот плоштад* во Берлин, кој го посетил за првпат во 1989 година, само неколку недели пред падот на *Берлинскиот ѕид*, и кој го посетува повторно во 2006 година после југословенскиот хорорен расплет.

„...за момент дезориентиран во берлинското пространство, во оној централен градски простор кој одѕвонува со празнина дури и сега, кога зградите, улиците, моторните возила и луѓе се повторно тука и кога сѐ околу мене е толку модерно и беспрекорно што не сум сосема сигурен дека интензитетот на тој блесок им годи на моите сѐ уште ненавикнати очи, потполно неспособен да го лоцирам некогашниот ѕид кој во овој огромен и необичен град се јавува исклучиво како своја суштинска спротивност, како апсолутно отсуство на каков било живот ... додека чакалот со кој се покриени мокрите берлински плочници се распрснува и се згрутчува по гумените ѓонови на моите белградски патики, си говорам сам на себе во брадата: Веќе нема никаква разлика!..." (Арсенијевиќ, 2009: 15).

Дали веројатно би требало да бидам среќен поради тоа, се прашува Арсенијевиќ. *Зошто чувство на лигава болка во стомакот и горка кнедла во грлото – можеби од некоја бедна цивилизациска љубомора?* Цивилизациската љубомора е резултат на едно неоправдано чувство на надмоќ и културна ароганција која само ние, Југословените, своевремено ја негувавме кон сите земји кои се наоѓаа зад *Железната завеса*, објаснува Арсенијевиќ. Фактот дека во текот на шеесеттите и седумдесеттите, па и добар дел од осумдесеттите на дваесеттиот век, во Југославија се живееше, секако, полошо отколку во западноевропските земји, но истовремено и доста поквалитетно отколку во *Источна Европа*, даваше непрестајна причина за гордост и она, веќе спомнато, чувство на културна (дури и цивилизациска) надмоќ. Видливиот *Берлински ѕид* направи од градот прва лабораторија во размер 1:1, нестабилно поле на острови кои лебдат и во реално време се изобличуваат, умираат, оживуваат, од центри се престоруваат во периферии и од периферии во центри, менувајќи го својот облик преку менување на својата идеологија. Невидливите пак посттитовистички Ѕидови (национални, религиски, културни) го населија Балканот подло утврдувајќи се на непознати локации во текот на де-

[13] Luketić, Katarina. *Prošlost je nasha budućnost*. Во Čolović, Ivan. Zid je mrtav, živeli zidovi! (Beograd: Čigoja shtampa, 2009),104.

ведесеттите, за дури на прагот на дваесет и првиот век да почнат да генерираат културолошки процеси кои се далеку од првобитната културна (цивилизациска) надмоќ поради која заземаа толкав замав.

Неможноста да се следи оваа невидлива завера против балканските градови (кои си ја приредија самите на себе), се должи и на неосвестената просторна и архитектонска заложба, која конкретно во Македонија во деведесеттите се занимава аутистично и исклучиво со сопствениот ќорсокак на неоформената македонска архитектура, не помислувајќи дека токму архитектурата треба меѓу првите да застане во одбрана на новиот транснационален идентитет, како порака вградена во просторот со кој живееме и со кој ќе живеат многу следни генерации. Етнонационализмот не се задоволува со македонски автентичен израз (стилски) во инаку современата архитектура, туку почнува да трага по етнонационална архитектура изворно македонска, а со самото тоа единствена и различна од онаа југословенската, поим кој станува анахрон заедно со југословенството.

„Имаме ли ние, суетните наследници на огромното море од архитектонски артефакти посеани низ Македонија, приод до дефиницијата за поимот МАКЕДОНСКА АРХИТЕКТУРА?"[14]

Во 1993 година се одбележува триесетгодишнината од катастрофалниот земјотрес, па еден од броевите на списанието А е посветен токму на триесет години Скопје по земјотресот. По овој повод, *Сојузот на архитекти* спроведува анкета меѓу граѓаните на Скопје. Група од педесет (случајно одбрани) граѓани кои имаат сеќавања за Скопје пред земјотресот, зборува за некој друг град на нивната младост, кога градбите биле по мерка на човекот, имало многу зеленило, градот бил со поинакви распознавања и вредности, со *„маалата во кои луѓето се сретнувале и разговарале секојдневно во спокојните зајдисонца и тишината на соседствата..."*[15] Интересно е дека скопската носталгија по 1991 година е нејасна по однос на прашањето дали е тоа носталгија за постарото предземјотресно Скопје или е антикомунистичка реакција на предјугословенско Скопје? Или пак едноставно е неизбежната носталгија која се појавува секогаш кога историјата го забрзува ритамот и покажува заби? Да се гледа кон скопската носталгија како кон нешто што е особено специфично, значи да се заборави фактот дека носталгијата е премолчан сопатник на секоја модернизација, прогресистичка идеологија, динамично или драматично време. Ако притоа земеме предвид, дека Југославија цели четириесет и пет години го нудела својот среќен словенски сон за еднаквоста на луѓето кои заеднички чекорат кон сигурниот (иако лажен) прогрес, не можеме да не забележиме дека разочарувањето и очајот кои следувале по расцепкувањето на тој голем колективистички сон, во кратки и мали несигурни поединечни сонови, придонело кон нешто кое Хујсен (Huyssen) го нарекува **„**носталгија на оча-

[14] Божиновски, Вангел. *Декларација за одржливо минато*. Во Во А – списание за култура на просторот бр.5/6. (Скопје: САМ, 1996),1 (вовед).
[15] Георгиевска, Лорета , Димовиќ Ирена и Илиевска Маргарита. Анкета на БИМАС `93. Во Во А – списание за култура на просторот/бр.4. (Скопје: САМ, 1994),18.

јот"[16]. Зашто носталгијата секогаш помалку зборува за тоа како некогаш било, а повеќе за тоа како никогаш не било, малку за тоа какви ние некогаш сме биле, а повеќе за тоа какви никогаш не сме биле, не толку за минатата стварност колку за минатата иднина, малку за тоа како некогаш се живеело, повеќе за тоа како некогаш се сонувало... Како би изгледал градскиот простор што Скопје никогаш го немал, за луѓето какви што никогаш не биле, и за минатата иднина сонувана на јаве? Кој е тој скопски потсвесен имагинариум? (И дали сме сведоци токму на тие фрагментарни колективни фантазми?) Посттитовизмот нуди прецизни одговори на: *Што се случува со градот Скопје по 1991 година?* Етнонационализмот ни ја донесе идејата за изворна македонска архитектура, за хероите на осамостојувањето и за недопирливоста на црквите, а носталгијата на очајот ни го донесе потсвесниот скопски имагинариум како фрагментарни колективни фантазми.

Последната и веројатно најконтроверзна категорија за Скопје е категоријата на постколонијален[17] град. Колонијалната состојба е состојба на континуирано изместување на луѓето и на времето и континуирано сквернавење на културата и на територијата (на колонизираните). Во колонијалниот простор се појавуваат расцепи (како меѓупростори на ирезолуција - колебливост на свеста и на цело општество) од кои сиркаат метонимични фигури на исчезнати и невидливи појави околу кои се врти преиспитувањето на идентитетот. За постколонијалната архитектура на градот веројатно постојат две опции. Едната е кога потсвесните алузии за замислуваната и идеализирана култура, со симболизациите и манифестирањата на внатрешниот крик од меѓупросторите на преродената нација за легитимитет и самоопределување, ќе се преведе во свесен конструкт (низ педагошко колективно преиспитување) кој е способен во себе да ги прими најразличните интереси и мешавини во една хомогена модерност. А другата е кога метонимичните фигури ќе почнат да го населуваат градот, замрзнати во стварни градби, а колебливи како и просторот од кој потекнуваат. Дали постколонијалното Скопје „дишеше длабоко", доволно долго за да ги освести духовите од минатото и да ги обедини во една убедлива слика на градот? Или пак живееме во град кој не ги предвиде ризиците поради недоволно точните и прецизни гледишта и проблематичната терминологија? Поради изневерувањето на теоретско-критичката моќ на архитектурата да се издигне над градбите? За да бидеме сигурни во одговорите на овие прашања и да ги избегнеме ризиците во иднина, мора да се научиме да ја издигнеме архитектурата над градењето, да почнеме да ја разбираме како многу повеќе од градење на згради. Не поради тоа што зградите не се добри туку поради тоа што, единствено кога зградите се издигнуваат во архитектура, го откриваат начинот на кој ние се чувствуваме како дома, во нашиот мал град

[16] Velikonja, Mitja. *Povratak otpisanih (emancipatorski potencijali jugonostalgije)*. Во Čolović, Ivan. Zid je mrtav, živeli zidovi! (Beograd: Čigoja shtampa, 2009),371.

[17] Atkinson, David et al., ed. *Kulturna geografija – kritichki rjechnik kljuchnih pojmova*. (Zagreb: Disput, 2008), 229-237

Lacan, Jacques. *Ecrits*, transl. by Bruce Fink. (New York: W.W. Norton & Co, 2006)

Allain Miller, Jacques, ed. *The seminar of Jacques Lacan - The four fundamental concepts of psyhoalalysis*. (New York: W.W.Norton&Company, 1981)

K. Babha, Homi. *The location of culture*. (London: Routledge, 1994)

Hernandez, Felipe. *Bhabha for architects*. (London: Routledge, 2010)

подеднакво како и во големиот свет.[18] Да пробаме уште еднаш да го разбереме Скопје (и нашиот свет) преку архитектурата..., да се вратиме дома!

Литература:

Allain Miller, Jacques, ed. *The seminar of Jacques Lacan - The four fundamental concepts of psyhoalalysis*. New York: W.W.Norton&Company, 1981.

Atkinson, David et al., ed. *Kulturna geografija – kritichki rjechnik kljuchnih pojmova*. Zagreb: Disput, 2008.

Blau, Eve and Ivan Rupnik. Project Zagreb - City as condition, strategy and practice. Barcelona:Actar,2007.

Zukin, Sharon. *Whose culture? Whose city?*. In T.LeGates and Frederic Stout,ed.. *The city reader*. London: Routledge, 1996.

K. Babha, Homi. *The location of culture*. London: Routledge, 1994.

Lacan, Jacques. *Ecrits*, transl. by Bruce Fink. New York: W.W. Norton & Co, 2006.

Hernandez, Felipe. *Bhabha for architects*. London: Routledge, 2010.

Čolović, Ivan. Zid je mrtav, živeli zidovi! Beograd: Čigoja shtampa, 2009.

Betsky, Aaron. „What is architecture?". Bo A is for Architecture. http://ais4architecture.co.uk/?tag=aaron-betsky

Документарен серијал : Sav taj folk (Сиот тој фолк). Kupres, Radovan во продукција на ТВ92, 2004

А – списание за култура на просторот. Скопје: САМ. (Сите броеви кои беа достапни во Универзитетската библиотека во Скопје)

[18] Betsky, Aaron. „What is architecture?". Bo *A is for Architecture*. http://ais4architecture.co.uk/?tag=aaron-betsky

LET`S GO HOME!
SKOPJE AS POST-TITOIST AND POSTCOLONIAL CITY

Meri Batakoja

Summary

This study affirms the architectural disciplinary and discursive potential through culturological approach of the city of Skopje after 1991. The lack of objective historical distance (1991-2011), imposes the responsibility to finally find the accurate viewpoint for reading the impacts and threads that reshape the city in real time while is being discussed. That position of "the eye" is both our professional and humanly ethic responsibility to try to understand what is truly happening to the city of Skopje after 1991. Skopje is experiencing the effects of the post-socialist transition in the last twenty years (1991-2011), being currently challenged by an imposed political agenda of national revivalism that is implemented through the architectural practice. This study refracts the single and commonly accepted viewpoint of Skopje as post-socialist city, opening new perspectives with the aspects of post-titoism and postcolonialism and critically imposing the doubts of Skopje`s „building boom" being able to face the challenge of constructing identities. It is finally time to understand that architecture is much beyond building, it is finally time to understand our city (and our world) through architecture, it is finally time to feel at home…